

واکاوی سیره سیاسی - اجتماعی امام جواد (علیه السلام) در هدایت شیعیان

فاطمه شیخی^۱، محمد مهدی کریمی نیا^۲، مجتبی انصاری مقدم^۳

^۱ سطح ۳ حوزه علمیه خاوران.

^۲ استادیار و عضو هیأت علمی دانشگاه علوم و معارف قرآن کریم، طلبه و پژوهشگر حوزه علمیه قم

^۳ دانشجوی دکتری علوم و حدیث، دانشگاه میبد، مدرس دانشگاه و پژوهشگر (نویسنده مسئول)

چکیده

امام جواد در دوران امامت خود، با اوضاع خاصی به لحاظ سیاسی و اجتماعی مواجه بودند. همزمانی حاکمیت مأمون و معتصم با دوران حیات آن حضرت از یکسو و وضعیت اجتماعی - سیاسی جامعه به ویژه فعالیت فرقه های انحرافی و مذاهب شیعی از سوی دیگر، امام جواد را بر آن داشت تا برای تحقق هدف راهبردی خود که همانا رهبری جامعه شیعیان و در امان نگه داشتن آنان از جور و ستم حکام وقت بود، گذشته از تصریح بر امامت خود و آشکار کردن علم و دانش و مبارزه با جریان های انحرافی برای ایجاد وحدت بین مسلمانان نیز تلاش کردند. ایشان همچنین با اعزام نماینده به کشورهای مختلف ارتباط خود را با شیعیان حفظ کردند. مقاله حاضر توصیفی تحلیلی بوده و مطالب آن به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است. نتایج نشان داد، امام جواد (ع) با توجه به اوضاع سیاسی اجتماعی آن عصر، توانست شیعیان و پیروانش را به خوبی رهبری و هدایت کرده و به صراط مستقیم رهنمون سازد.

واژه‌های کلیدی: سیاست، امام جواد علیه السلام، هدایت، سیره، شیعیان

مقدمه

ادیان الهی و از جمله اسلام، از ابتدای ظهور تا به امروز، همواره تحقق حکومت جهانی مبتنی بر عدل الهی را به عنوان هدفی راهبردی دنبال کردند. در این جهت تلاش پیامبر و ائمه اطهار (علیهم السلام) بر دو محور تغییر باورهای مردم و ایجاد تحول در ساختارهای سیاسی اجتماعی حاکم قرار داشته؛ که بیانگر پیوستگی پیشوایی دینی و سیاسی در این مکتب است. به همین دلیل، امامان در طول حیات خود، همواره مبارزه با طاغوت‌های زمان و مقابله با ستم و بی عدالتی را برای برپایی جامعه توحیدی، مهمترین رسالت خود دانسته و برای تحقق آن، بسته به اوضاع سیاسی - اجتماعی حاکم، به شکلهای گوناگون تلاش کرده اند. امامان شیعه گرچه با سن و سال های متفاوت به مقام امامت نائل می گردیدند؛ ولی از آنجا که علم و دانش آنها خدادادی بود و از مقام عصمت برخوردار بودند با توجه به شرایط زمان خویش با بهترین شیوه شیعیان را هدایت می کرد بررسی دقیق و واقع گرایانه و ملاحظه شرایط زمانی و مکانی نشان می دهند موضع گیری هر امامی در عصر خود معقول ترین و پسندیده ترین روش ممکن بود و هر حرکت و موضع گیری دیگری غیر از آن ممکن بود ضربه جبران ناپذیری به اسلام و تشیع وارد کند. نهمین هدایت گر که از سوی پیامبر (ص)، معرفی شد امام محمدتقی (ع) بود که با وجود سن کم پس از پدر بزرگوارش عهده دار هدایت و سیاست گذاری امت اسلام گردید. آن حضرت با همه شبهات و ایراداتی که دشمن به دلیل کودکی وی درباره امامت او مطرح می کرد با علم و دانش خدادادی در دوران دو حاکم جبار و حيله گر عباسی توانست بر آنان فائق آید و شیعیان و پیروانش را به خوبی رهبری و هدایت کرده و آنها را از افتادن در دام خلیفه مستبد و مدعیان کاذب خلافت و فتنه گران، نجات داده و به صراط مستقیم رهنمون سازد. در این مقاله، به اجمال پیرامون شخصیت آن امام و سیره سیاسی اجتماعی آن حضرت میپردازیم. از جمله مقالات نوشته شده در این زمینه می توان به مقاله سیره سیاسی - اجتماعی امام محمد تقی در هدایت شیعیان از آقای ابوالقاسم وهمچنین سیره سیاسی امام جواد و نگاهی به ابعاد سیاسی زندگی حضرت جواد الائمه اشاره کرد که بدون نام نویسنده در سایت جامع مدیریت در دسترس است. مهمترین منبع درباره سیره سیاسی امام جواد کتاب حیات سیاسی امام جواد نوشته سیدجعفر مرتضی عاملی است.

زندگانی امام

امام نهم که نامش محمد و کنیه اش ابوجعفر و لقب او تقی و جواد است، در ماه رمضان سال ۱۹۵ هـ. ق در شهر مدینه دیده به جهان گشود. مادر او سبیکه که از خاندان ماریه قبطیه همسر پیامبر اسلام به شمار می رود، از نظر فضائل اخلاقی در درجه والایی قرار داشت و برترین زنان زمان خود بود، به طوری که امام رضا (علیه السلام) از او به عنوان بانویی منزّه و پاکدامن و بافضیلت یاد می کرد. روزی که پدر بزرگوار امام جواد(علیه السلام) درگذشت، او حدود هشت سال داشت. پیشوای نهم در دوران امامت خود با دو خلیفه عباسی یعنی مأمون (۱۹۳ - ۲۱۸) و معتصم (۲۱۸ - ۲۲۷) معاصر بوده است و هر دو نفر او را به اجبار از مدینه به بغداد احضار کردند و طبق شیوه سیاسی ای که مأمون در مورد امام رضا به کار برده بود، او را در پایتخت زیر نظر قرار دادند. ارتباط امام جواد(ع) با شیعیان، بیشتر از طریق وکیلانش و به شکل نامه نگاری انجام می گرفت. در دوره امامت امام نهم شیعیان، فرقه های اهل حدیث، زیدیه، واقفیه و غلات

فعالیت داشتند. وی شیعیان را از عقاید آنان آگاه می‌کرد و از نماز خواندن پشت سر آنها نهی و غالیان را لعن می‌نمود. مناظرات علمی امام جواد(ع) با عالمان فرقه‌های اسلامی در مسائل کلامی، همچون جایگاه شیخین و مسئله‌های فقهی مانند حکم قطع کردن دست دزد و احکام حج، از مناظرات معروف امامان معصوم دانسته شده است.

از برخی روایات برمی‌آید که قبل از تولد جواد الائمه، برخی از واقفیان می‌گفتند علی بن موسی چگونه می‌تواند امام باشد در حالی که از خود نسلی ندارد از این رو وقتی که جوادالائمه به دنیا آمد، امام رضا(ع) او را مولودی پربرکت برای شیعیان توصیف کرد با این حال حتی پس از تولد او نیز، برخی از واقفیان، انتساب او به امام رضا(ع) را منکر شدند. آنان می‌گفتند جوادالائمه از نظر چهره به پدرش شباهت ندارد، تا اینکه قیافه‌شناسان را حاضر کردند و آنان امام جواد(ع) را فرزند امام رضا(ع) دانستند. امام جواد(ع) در حدود ۸ سالگی، به امامت رسید به دلیل پایین بودن سن وی، میان شیعیان درباره امام پس از حضرت رضا(ع) اختلاف شد؛ برخی به دنبال عبدالله بن موسی، برادر امام رضا رفتند، اما طولی نکشید او را شایسته امامت ندانستند و از او روگرداندند. برخی به احمد بن موسی برادر دیگر حضرت رضا(ع) گرویدند و شماری نیز به واقفیه پیوستند با این حال، بیشتر اصحاب علی بن موسی الرضا(ع) به امامت فرزندش جواد معتقد شدند منابع علت این اختلاف را کودکی جوادالائمه دانسته‌اند. به گفته نوبختی علت پیدایش این اختلاف، آن بود که آنان بلوغ را از شرایط امامت می‌دانستند. البته این مسئله در زمان حیات امام رضا(ع) نیز مطرح بود. حضرت رضا در واکنش به کسانی که خردسالی جوادالائمه را مطرح می‌کردند به نبوت حضرت عیسی در کودکی استناد می‌کرد و می‌فرمود: «سن عیسی هنگامی که نبوت به وی عطا شد کمتر از سن فرزند من بوده است»^۱. پس از مرگ مامون خلافت به برادرش معتصم رسید. او نیز وجود امامان معصوم را تحمل نمی‌کرد لذا تصمیم به قتل حضرت گرفت و ایشان را از مدینه به بغداد دعوت کرد. امام نیز به همراه همسرش ام الفضل به بغداد رفت. ام الفضل با برادرش جعفر همدست شد و برای شهادت امام توطئه کردند. معتصم و جعفر سمی را در انگور تزریق کردند و به وسیله ام الفضل به حضرت خوراندند و ایشان را مسموم کرد. امام جواد در روز آخر ذی‌قعدة سال ۲۲۰ هجری قمری به شهادت رسید و قبر مطهرش در کاظمین قرار دارد.

۲

فضای سیاسی و اجتماعی عصر

امام جواد(ع) در دوره ای امامت خویش را آغاز کرد که به رغم اقتدار شیعیان، عرصه سیاسی و اجتماعی جامعه گرفتار چالش‌های عمیق عقیدتی و درگیری‌های مختلف شده بود. مأمون به دلیل این که با قتل امام رضا(ع) دچار بدنامی و تزلزل شده بود، صلاح نمی‌دید که بیش از آن به آزار امام جواد(ع) بپردازد. هم‌چنین به دلیل قدرت شیعیان در آن روزگار تمام سعی خود را بر آرام نگه داشتن اوضاع مصروف می‌داشت، لذا به منظور دست یابی به چنین هدفی ناچار شد آن حضرت را مانند پدرش امام رضا(ع) در قدرت سهیم کند. امام ولایتعهدی را قبول کرد، مشروط بر این که هرگز در کاری دخالت نکند و این امر مشروع بودن حکومت خلیفه را با سؤال روبه رو می‌کرد. امام جواد با گذاشتن شروطی

۱. خلاصه ای از کتاب سیره پیشوایان(زندگی امام جواد علیه السلام)

۲. کتاب نگاهی کوتاه به تاریخ چهارده معصوم، ص ۲۵۷ و ۲۵۸

مبنی بر دخالت نکردن در امور، عملاً ناچار شدن خود را به پذیرش ولایتعهدی به نمایش گذاشت و نقشه خلیفه را که با این هدف درصدد کسب مشروعیت بود، ناکام گذاشت.

مسئله مخاطره آمیزی که در این مقطع حساس شیعیان را تهدید می کرد، قدرت گرفتن و پیشرفت «مذهب معتزله» بود. مکتب اعتزال در آن زمان رواج و رونق بسیاری گرفته بود و حکومت وقت از طرفداران آن بسیار حمایت می کرد. آنان دستورات و مطالب دینی را به عقل خویش عرضه می نمودند و آن چه را که عقلشان صریحاً تأیید می کرد، می پذیرفتند و بقیه را انکار می کردند و چون نیل به مقام امامت در سنین خردسالی با عقل ظاهر بینشان سازگار نبود، پرسش های دشوار و پیچیده ای را مطرح می کردند تا به پندار خویش حضرت جواد(ع) را در میدان رقابت علمی و سیاسی شکست دهند. اما آن امام با پاسخ های قاطع و استدلال های قوی از این مناظره ها سربلند بیرون آمد و هرگونه تردید در مورد امامت خویش را از بین برد و اصل امامت را تثبیت نمود و نشان داد که برخورداری از منصب الهی در خردسالی هیچ مشکلی ندارد.

از دیگر مسائل مطرح در این عصر، تهاجم عقیدتی و نیرنگ بازی های دو خلیفه ملعون عباسی(مأمون و معتصم) با مردم بود. به گواهی تاریخ مأمون مکارترین و منافق ترین خلیفه عباسی بود که برای کسب پیروزی نهایی و قطعی بر اندیشه شیعه بسیار کوشید و هدف نهایی وی از تشکیل مناظره با امامان شیعه شکست ایشان و در نهایت سقوط مذهب تشیع بود، زیرا او می خواست برای همیشه ستاره تشیع افول کند و بزرگ ترین مانع در برابر حاکمان غاصب و ستمگر از میان برداشته شود، اما در چنین عصری امام محمد تقی(ع) قاطعانه و با اقتدار الهی تمام در برابر انحرافات، مسامحه ها، توهین ها و دیگر مکرهای خلفای باطل ایستاد و از حقانیت دین اسلام و شیعیان دفاع کرد. ایشان به رغم محدودیت های موجود از سوی دستگاه خلافت، از طریق نصب وکلا و نمایندگان، ارتباط خود را با شیعیان حفظ می کرد. در سراسر قلمرو حکومت مأمون و معتصم آن حضرت کارگزاری را اعزام می کرد و با فعالیت های سیاسی گسترده از تجزیه نیروهای شیعه جلوگیری می نمود.

در دوران امامت امام نهم بعضی از انحرافات عقیدتی مطرح بود که ریشه در دوران های قبل داشت، ولی آن بزرگوار به مناسبت هایی با این انحرافات برخورد می کرد و با اعلام موضع خویش، نظر حق و صائب را بیان می نمود و مردم را از باورهای ناصحیح و غلط باز می داشت. امام جواد(ع) در برابر فرقه هایی که در دوران امامتش وجود داشت، شیعیان را راهنمایی میکرد.

در دوره امام جواد(ع) تا زمان امام حسن عسگری(ع) به دلیل فشارهای سیاسی و کنترل شدید فعالیت های آنان از طرف دربار خلافت، شعاع فعالیت های علمی آن بزرگواران بسیار محدود بود، هر چند از علم وسیعی برخوردار بودند. دولت عباسی به منظور درهم شکستن چهره علمی امامان(ع) و زیر سؤال بردن دانش و حتی امامت آنان، جلسات مناظره و گفت و گوی علمی تشکیل می داد. البته با این کار عباسیان نه تنها به مقصود خویش نمی رسیدند، بلکه موجب رسوایی و فضاحت خود می شدند. از آن جا که امام جواد(ع) نخستین امامی بود که در خردسالی به منصب امامت رسید، آن حضرت مناظرات و گفت و گوهایی داشته است که برخی از آن ها بسیار مهم و مفید بوده است. راز برپایی آن مناظرات

این بود که از یک طرف امامت آن امام به خاطر کمی سن برای بسیاری از شیعیان کاملاً ثابت نشده بود، از این رو برای اطمینان خاطر و به عنوان آزمایش، سؤالات فراوانی از ایشان می کردند.

۳

سیره سیاسی - اجتماعی

امام جواد علیه السلام برای تحقق اهداف از تاکتیک و روش متناسب با شرایط سیاسی - اجتماعی جامعه و سطح فرهنگی و آگاهی شیعیان بهره گرفت. از آنجا که امام جواد (ع) علیه السلام، با توجه به شرایط سیاسی - اجتماعی آن زمان، مبارزه نظامی و مسلحانه و به بیان دیگر «خروج» را نه در توان جامعه می دید و نه چنین روشی را به مصلحت می دانست، برای در امان ماندن از آسیب حکومت، مبادرت به فعالیت کرد و در این راستا از روش های زیر بهره گرفته است:

الف) تصریح بر امامت خود :

از جمله مسائل کلامی که مربوط به امامت در جامعه آن روز مطرح شد این بود که آیا ممکن است کسی پیش از سن بلوغ امامت و رهبری جامعه را به دست بگیرد؟

این موضوع اعتقادی که مصداق نخستین آن وجود مبارک امام محمدتقی بود نگرانی هایی را در میان پیروان اهل بیت به وجود آورد و آنان را دچار اضطراب و پراکندگی کرد. گروهی به سراغ عبدالله بن موسی برادر امام رضا رفتند و چون وی را در پاسخگویی به سؤالات خود ناتوان دیدند او را ترک کردند. گروهی دیگر به واقفیها پیوستند و جمعی به امامت احمد بن موسی - برادر امام هشتم - قائل شدند. مبنای استدلال آنها، سن کم امام جواد بود؛ چون آنان بلوغ را شرط احراز منصب امامت میدانستند. برخی از شیعیان برای یافتن حقیقت راهی مدینه شدند تا از نزدیک با امام خویش آشنا شوند و از نگرانی بیرون آیند. آنان با طرح سؤالات متعدد و پاسخ صحیح از امام جواد به امامت آن حضرت یقین پیدا کردند. امام جواد در رویارویی با مردم حتی مخالفان با صراحت، خود را پیشوای امت و حجت خدا در زمین می دانست. یحیی بن اکثم در حرم پیامبر با امام برخورد کرد و مسائلی از وی پرسید. در پایان گفت: می خواهم درباره مسئله ای از شما بپرسم ولی خجالت میکشم. امام فرمود: پیش از آن که تو بپرسی من خبر میدهم. تو می خواهی از امام - زمان - بپرسی. گفت: به خدا سوگند همین است. فرمود: من همان امام - زمان - هستم. گفت: نشانه و علامتی نشان بده؟ عصایی که در دست امام بود به سخن درآمد و گفت: او مولای من و پیشوای این زمان و حجت خداست.

۳. پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، مقاله مقام علمی - سیاسی امام جواد

ب) آشکار کردن علم و دانش خدادادی خویش:

یکی از ویژگیهای امامت، علم و دانش امام است. امام جواد با توجه به سن خود لازم بود قطره ای از دریای بی کران علم الهی خود را برای مردم آشکار سازد تا مردم به امامتش یقین کنند. از این رو، پس از شهادت پدر در مسجد پیامبر فرافراز منبر رفت و فرمود: من محمد بن علی الرضا و جواد هستم. من دانای به انساب مردم در صلب پدرانسان میباشم. من به نهان و آشکار و نیز آینده امور شما آگاهم، علمی که خداوند پیش از آفرینش آفریدههایش به ما عطا کرده است و تا پس از فنای آسمان ها و زمینها از آن بهره‌مندیم و چنانچه همدستی اهل باطل و حاکمیت گمراهان و فتنه شگاکان نبود سخن میگفتم که پیشینیان و آیندگان از آن به شگفت آیند. سپس دست بر دهان نهاد و فرمود: ای محمد! سکوت کن آن گونه که پدرانت پیش از تو سکوت کردند. پاسخگویی آن حضرت به مسائل فراوان در یک مجلس؛ در سن نه سالگی بیانگر احاطه علمی آن بزرگوار بر مسائل مختلف و فزونی پرسش های گوناگون برای امتحان آن حضرت یا تعلّم پرسشگران بوده است.

۴

ج). ایجاد وحدت بین مسلمانان

برقراری ارتباط بین امام جواد (ع) و شیعیان، به دلیل شبهاتی که مغرضان به واسطه سن کم ایشان مطرح می کردند، مدتی به طول انجامید. شیعیان در نقاط مختلف سرزمینهای اسلامی پراکنده بودند. بسیاری از آنها در بغداد، مداین و سواد عراق سکونت داشتند و کسانی نیز در ایران و دیگر سرزمینهای اسلامی به سر می بردند. امام بیشتر عمر خود را در زمان مأمون طی کردند و به اعتقاد برخی، در این مدت خیلی در تنگنا قرار نداشتند؛ ازاینرو، چه در بغداد و چه در مدینه، از این فرصت برای انجام دادن رسالت خود استفاده کردند. گرچه بسیاری از نوشته ها، حاکی از اوضاع خفقان‌گر آن دوران است، با این استدلال که تصمیم خلیفه برای تزویج دخترش ام الفضل به امام، با این هدف صورت گرفت که آن حضرت را در کنترل خود داشته باشد و از رفت و آمد شیعیان با حضرت آگاه باشد. گذشته از این، امام جواد (ع) در وضعیتی عهده دار منصب امامت شدند که راههای برقراری ارتباط با ایشان از یک سو و امکانات مالی حاصل از وجوه شرعی از سوی دیگر، در وضعیت بد و نابه سامانی قرار داشت ازاینرو، شرایط برای ازهم پاشیده شدن جامعه شیعی مساعد بود. آن حضرت باوجود کنترل توسط مأمون، با استفاده از تجربه اجتماعی امام هشتم (ع)، کوشیدند تا به رغم

نشریه حصون، مقاله سیره سیاسی - اجتماعی امام محمدتقی در هدایت شیعیان^۴

۴. حیات فکری و سیاسی امامان شیعه علیهم السلام، ج ۲، ۱۳۲

۵. زندگی دوازده امام، ص ۴۵۵

۶. تاریخ تحلیلی پیشوایان علیهم السلام، ج ۱ ص ۱۴۶

همه تنگناها و فشارها، با ایجاد وحدت بین مسلمانان، مردم را برای عبور به دوره غیبت و استقبال از عصر اجتهاد آماده سازند و جامعه شیعیان عصر خود را سامان دهند.

۸

د). ابراز کرامت

یکی از راههای هدایت جامعه و ابهام زدایی از اذهان توسط امامان شیعه ابراز کرامات از سوی آنان بود. از امام جواد کرامات فراوانی نقل شده که بیشتر آنها برای تحکیم عقاید مردم بود؛ چون انجام کار خارق العاده و کرامت از نشانه های امامت و جانشینی او پس از رسول خدابه شمار می رفت. عمارهبن زید می گوید: از امام جواد پرسیدم: نشانه امام چیست؟ فرمود: این است که توانایی این کار را داشته باشد، سپس دستش را بر روی سنگی نهاد، به گونه ای که آثار انگشتانش در آن سنگ نمایان شد و دیدم که آن حضرت آهن را بدون آن که گداخته باشد کشید و با انگشترش بر سنگ مهر زد. کرامات آن حضرت بیشتر برای نجات دوستان و شیعیان از چنگ ظالمان و آزاد کردن آنها از زندان بود.

۹

و). اعزام نماینده

امام جواد با وجود محدودیتها، از طریق نصب وکلا و نمایندگان، ارتباط خود را با شیعیان حفظ می کردند. ایشان وکلایی در سراسر قلمرو حکومت عباسی داشتند که با فعالیت آنها، از پراکنده شدن نیروهای شیعه جلوگیری می شد. به دلیل دشواری ارتباط مستقیم برخی امامان علیهم السلام با شیعیان و همچنین عدم دسترسی شیعیان به آنها به سبب حبس یا شهادت و نیز به منظور آماده سازی شیعه برای عصر غیبت، سازمان وکلا از زمان امام صادق (ع) تأسیس شد و از همان زمان شروع به فعالیت کرد. صفوان بن یحیی و علی بن مهزیار اهوازی، از جمله این وکلا بودند. آنان اموالی را از شیعیان دریافت و برای امام ارسال می کردند. امام جواد (ع) علاوه بر وکلایی ثابت و مقیم، گاه نمایندگانی ویژه به شهرها می فرستادند تا وجوه شرعی و نیز مبالغی را که نزد وکلایی مقیم بود، جمع آوری کنند. امام در مناطقی چون اهواز، همدان، ری، سیستان، بغداد، واسط، بصره و نیز مناطق شیعه نشینی چون کوفه و قم دارای وکلایی کارآمد بودند. شیعیان جز در سفر حج که خود به دیدار امام می شتافتند، از طریق وکلا ارتباط خود را با امام حفظ می کردند. قم یکی از مراکز اصلی شیعه به شمار می آمد و در دوران امام جواد ارتباط خود را با ایشان حفظ کرده بود.

۱. از خاتمیت تا غیبت، ص ۱۷۶.

۲. نشریه حصون، مقاله سیره سیاسی - اجتماعی امام محمدتقی در هدایت شیعیان.

۳. سازمان وکالت، ص ۵۳-۴۸.

۴. تاریخ زندگی امام حسن، ص ۱۶۸.

۵. محمد ابن علی امام جواد، ص ۱۴۱.

۶. حیات فکری و سیاسی امامان شیعه، ج ۲، ص ۱۳۳.

۵. اتخاذ موضع منفی در برابر دستگاه خلافت:

گرچه امام جواد پس از شهادت پدر بزرگوارش با دعوت اجباری مأمون به بغداد رفت و در کنار خلیفه جور سکنی گزید ولی هرگز از ابراز حقایق ابایی نداشت و به تبیین امامت خویش و آشکار کردن دانش خدادادی خود که ویژه رهبران الهی است و ابراز کرامت و اتخاذ موضع منفی در برابر دستگاه خلافت و ناخشنودی از حضور دربار خلیفه می پرداخت تا سیاست خویش را برای پیروان امامت ابراز کرده باشد. ابراز سیاست امام (علیه السلام) در مخالفت با دستگاه جور گاه در سخنان حکیمانه اش و گاه در رفتارش تجلی می کرد. گاهی نیز موضع امام در تبیین صحیح فقه اسلامی و مخدوش اعلام کردن نظرات مسئله گویان مزدور نمایان بود که این موضوع در مناظرات یحیی بن اکثم از بزرگان علمای آن دوران با امام جواد (ع) معروف است.

۴

نتیجه گیری

در تاریخ اسلام و تشیع، هیچ نهضت و حرکتی را نمی توان یافت که در آن سیاست از دیانت جدا باشد. این امر به ویژه در حرکت ائمه به چشم می خورد بنابراینچه بیان شد بدست می آید که هر یک از اهل بیت با توجه به اوضاع و شرایط سیاسی-اجتماعی دوران خود بهترین شیوه را انتخاب می کردند. زندگی و مبارزات امام جواد (ع)، نیز مؤید این واقعیت است. از آنجایی که ایشان در دوران بسیار حساس و سختی بودند و همچنین با توجه کمی سن توانستند با استفاده از شیوه هایی از جمله تصریح بر امامت خود، آشکار کردن علم و دانش با اعزام نماینده به کشورهای مختلف ارتباط خود را با شیعیان حفظ و آنها را به خوبی هدایت کنند.

فهرست منابع و مآخذ

- ۱- پیشوایی، مهدی، سیره پیشوایان، موسسه امام صادق (علیه السلام)، چاپ ۲۲، قم ۱۳۸۹
- ۲- میردامادی، سید باقر، نگاهی کوتاه به تاریخ چهارده معصوم، انتشارات اندیشه مولانا، چاپ دوم، قم ۱۳۹۵
- ۳- نساجی زواره، اسماعیل، مقاله مقام علمی و سیاسی امام جواد (علیه السلام)، سایت پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

۴- جعفریان، رسول، حیات فکری و سیاسی امامان شیعه (علیهم السلام)، مرکز چاپ و نشر سازمان تبلیغات اسلامی، بی‌چا، تهران ۱۳۷۱

۵- شاکر، ابوالقاسم، مقاله سیره سیاسی - اجتماعی امام محمد تقی در هدایت شیعیان، شماره ۳۲، سال ۱۳۹۰

۶- معروف الحسنی، هاشم، زندگی دوازده امام، ترجمه: محمد رخشنده، بی‌چا، تهران: امیر کبیر، ۱۳۷۶

۷- رفیعی، علی، تاریخ تحلیلی پیشوایان (علیهم السلام)، ج ۱۹، بی‌چا، قم: نمایندگی ولی فقیه در سپاه، بی‌تا

۸- اسلامی، احمد، از خاتمیت تا غیبت (نگاهی نو به زندگی چهارده معصوم)، چاپ اول، قم میثم تمار، ۱۳۸۲

۹- جباری، محمدرضا، سازمان و کالت، چاپ هشتم، قم: موسسه تحقیقاتی و تعلیماتی امام رضا (ع)، ۱۳۷۸

۱۰- رفیعی، علی، تاریخ زندگانی امام حسن (ع)، برگرفته از سایت فقاقت

۱۱- محمدزاده، مرضیه، محمد بن علی امام جواد (ع)، چاپ اول، قم: انتشارات دلیل ما، ۱۳۹۰